

Търсене и извличане на информация. Приложение на дълбоко машинно обучение

Зимен семестър 2025/2026

Задание за курсов проект Невронен машинен превод чрез генеративен езиков модел

14 януари 2026 г.

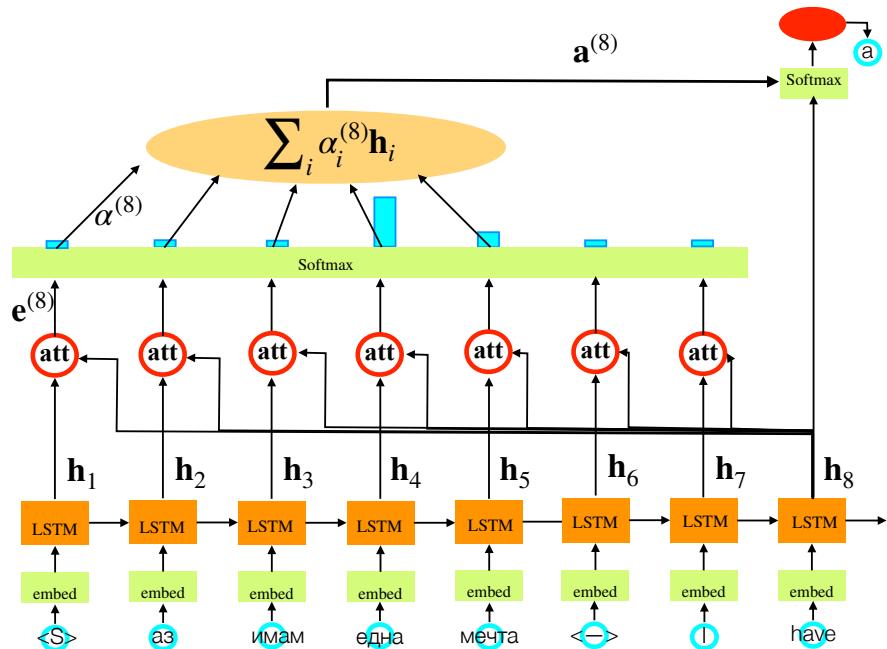
Общ преглед

За курсия проект ще трябва да реализирате генеративен езиков модел с техники за дълбоко машинно обучение. Проектът е планиран така, че да ви даде възможност бързо да се задълбочите в експерименти с дълбоко машинно обучение. В рамките на проекта ще имате възможност да имплементирате съвременни техники и да експериментирате със собствени нови архитектури.

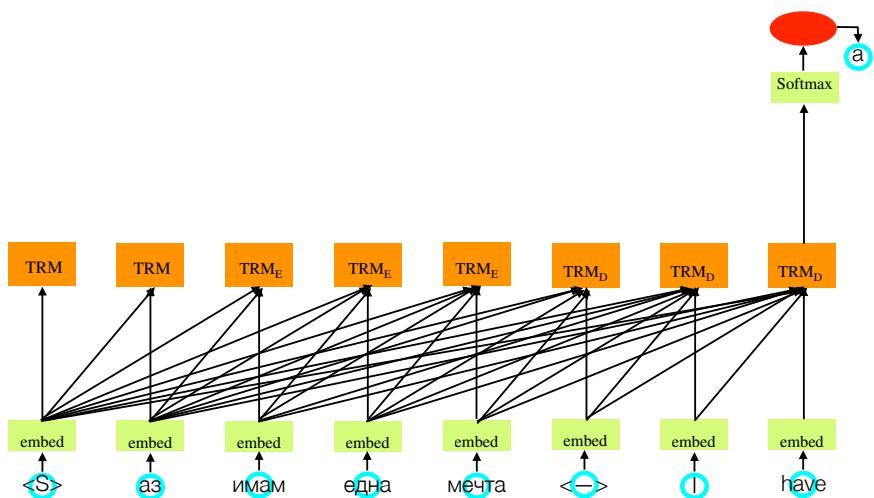
Задача: Невронен машинен превод чрез генеративен езиков модел от български към английски език

В машинния превод целта е да преведем изречение от входния език (български) в целевия език (английски). За да реализираме тази функционалност ние ще имплементираме генеративен езиков модел. Езиковият модел ще обучим с последователности, състоящи се от изречение на входен език следвано от специален разделител и съответното изречение – превод на целевия език. По този начин, при задаване на изречението на входния език, следвано от специалния разделител, ние ще сме в състояние да генерираме съответен превод на целевия език.

Фигура 1

(а) Схема на примерна рекурентна невронна мрежа с механизъм за внимание за генеративен машинен превод.

(б) Схема на примерна невронна мрежа с Transformer архитектура за генеративен машинен превод.

За разлика от специализираните невронни архитектури за машинен превод, генеративният езиков модел позволява и допълнителни функционалности. Например бихме могли да зададем освен изречението на входния език, също и начало на превода на целевия език и да генерираме края на превода. Също така може да зададем само начало на изречението на входния език и да генерираме края на изречението на входния език, следвано от превода на цялото изречение на целевия език.

В това задание се изисква да се имплементира невронна архитектура за езиков модел. Имате пълната свобода да използвате рекурентна, конволюционна или трансформер архитектура, както и техни комбинации. Препоръчително е архитектурата да включва и някаква форма на механизъм за “внимание” (Attention). На Фигура 1. (а) е представена схема на примерна LSTM базирана архитектура за осъществяване на невронен машинен превод. Схема на невронен машинен превод, базиран на Transformer архитектура е дадена на Фигура 1. (б).

Изискване за съдържание на курсовата работа

Курсовата работа трябва да съдържа:

1. Всички програмни модули и параметри, с които е имплементирана вашата невронна мрежа.
2. Програмите за подготовка на данни, обучение и тестване на решението, ако са различни от съответните помощни програми, включени в пакета.
3. Обучен модел на вашата реализация, който достига докладваното от вас качество на превода.
4. Имплементация на включената в пакета помощна програма, позволяваща превод на произволен корпус от изречения на входния език и записването на резултата в нов файл.
5. Имплементация на включената в пакета помощна програма, позволяваща генерирането на продължение на зададена начална последователност.
6. Кратко описание / доклад – в рамките на 2-3 страници – на вашето решение. Описанието следва да съдържа:
  - (а) Вашите имена и факултетен номер.

- (б) Достатъчно пълно описание на архитектурата, която сте реализирали. Описанието на архитектурата следва да съдържа и параметрите, които сте използвали, така че описанието да е достатъчно за репродуцирането ѝ.
- (в) Цитирания и референции към всички чужди програми и източниците на информация, които сте използвали.
- (г) Описание за начина на обучение на модела и проведените експерименти за настройване на параметрите за обучение.
- (д) Резултат от оценяване на модела върху тестовия корпус – perplexity и BLEU резултат.

Ограничения и препоръки за архитектурата на модела

Цел на курсовата работа е от една страна да даде възможно най-голяма свобода и креативност за реализирането на модела. От друга страна се цели да постави някакви рамки по отношение на платформата и методологията, за да се поставят студентите при близки условия.

Ограничения и изисквания

- Моделът трябва да е имплементиран с използване на платформата Pytorch без използването на допълнителни библиотеки или пакети.
- Моделът трябва да използва архитектура за генеративен езиков модел, като езиковия модел може да бъде реализиран с архитектура по ваш избор – рекурентна, конволюционна, трансформер, комбинация от архитектури или друга.
- За обучението на модела не се разрешава използването на други корпуси, извън приложения в пакета (вижте раздела Корпус).
- Не се разрешава използването на модели, които са предварително обучени върху други корпуси.
- Предадената имплементация трябва да реализира възможност за превод на корпус на изречения. Това трябва да стане като се използва функционалността `translate` на приложената програма `run.py` (вижте раздела Помощни програми).
- Моделът трябва да имплементира метод за генерация при зададена произволна начална последователност за реализиране на разширена функционалност – задаване и на начало на превода или

задаване само на началото на изречението на входния език. Това трябва да стане като се използва функционалността `generate` на приложената програма `run.py`.

- Код в `jupyter notebook` няма да бъде разглеждан и оценяван.

Препоръки

Дадените по-долу препоръки са само за ориентация. Няма изискване за реализация на коя да е от тях. Също така, имате пълната свобода да реализирате други елементи към вашата архитектура, които не са описани по-долу, стига да не противоречат на описаните в предишния раздел ограничения и изисквания.

- Препоръчително е да се започне с по-проста архитектура, която евентуално да се усложнява, ако не дава желаните резултати.
- Реализацията на търсене по лъча не е задължително. Обикновено алчното търсене дава само с 1-2 точки по-нисък BLEU резултат.
- Влагането на думите може да бъде реализирано както по обичайния начин със слой за влагане, така и чрез конволюция на символно ниво, както беше показано на упражнение или чрез използване на кодиране до поддуми. По-сложните методи може да подобрят малко резултата, но изискват повече работа.
- Реализирането на архитектура с “внимание” не е задължително, но е силно препоръчително. Без механизъм за “внимание” качеството на превода ще бъде значително по-ниско. Специализирана рекурентна архитектура за машинен превод е описана в [1] и [2].
- В статията [2] е изследвано влиянието на различните параметри при рекурентна невронна архитектура върху качеството на превода. За да спестите време за обхватни експерименти може да се запознаете с тази работа.
- Реализирането на архитектура, използваща Transformer блокове и многоглаво внимание, както е описано в [3], може да повиши качеството на превода.
- Обучението на Transformer архитектура обикновено изисква повече време и внимание при настройването на параметрите.

- В статията [4] е изследвано влиянието на различните параметри на Transformer архитектурата върху качеството на превода. За да спестите време за обхватни експерименти може да се запознаете с тази работа.
- За да може де се предвиждат целеви думи, които не са в речника на целевия език може да се добави допълнителен рекурентен слой на ниво символи, както е показано в статията [5] или да използвате кодиране до поддуми, както е показано в статията [6].

Корпус

В пакета на заданието в директорията `en_bg_data` е предоставен двуезичен английско-български подравнен корпус. Корпусът се състои от:

- 180000 двойки изречения за обучение във файловете `train.en` и `train.bg`.
- 1000 двойки изречения за валидация във файловете `dev.en` и `dev.bg`.
- 6000 двойки изречения за тестване във файловете `test.en` и `test.bg`.

Помощни програми

В пакета са включени помощни програми, които свободно може да използвате във вашата курсова работа. Използването на тези програми не е задължително. Вие може да ги променяте свободно, за да реализирате вашите идеи.

`model.py`

За да използвате функционалността на приложените помощни програми е необходимо във файла `model.py` да имплементирате модел за машинен превод в обект `LanguageModel`, който да имплементира следните методи:

- `__init__(self, ...)` – конструктор на обекта,
- `forward(self, source)` – метода трябва по партида от входни последователности `source` да върне съответната крос-ентропия,
- `generate(self, prefix)` – метода трябва да извърши генерира продължение на дадената начална последователност `prefix`.

utils.py

Във файла `utils.py` са имплементирани функциите за подготовка на тренировачни данни. В този файл са имплементирани следните функции и обекти:

- Обект `progressBar` – обект за визуализиране на прогрес.
- Функция `readCorpus(fileName)` – функцията чете текстов файл от изречения разделени с нов ред и връща списък от изречения, като всяко изречение е списък от думи.
- Функция `getDictionary(corpus, startToken, endToken, unkToken, padToken, transToken, wordCountThreshold = 2)` – от даден корпус извлича всички думи и връща речник на думите с повече от зададения брой срещания във вид на хеш, който връща индекса на съответната дума. Към речника се добавят специални думи за начало, край, непозната дума, попълване и начало на превод.
- Функция `prepareData(sourceFileName, targetFileName, sourceDevFileName, targetDevFileName, startToken, endToken, unkToken, padToken, transToken)` – подготвя данните необходими за трениране.

run.py

Във файла `run.py` са имплементирани функционалности за трениране, прилагане и тестване на модел. Очаква се във файла `model.py` да създадете своя имплементация на невронен езиков модел за машинен превод. Програмата `run.py` използва файла `parameters.py`, в който се прочитат параметрите, необходими за изпълнение на съответните функционалности. В `run.py` са имплементирани следните команди:

- `python run.py prepare` – подготвя данните като изчита съответните корпуси и записва на диска необходимите `python` обекти.
- `python run.py train` – извършва първоначален процес на обучение на модел. Предполага се, че в `model.py` е имплементиран модел `LanguageModel`, който реализира невронен машинен превод и неговият `forward` метод по партида от последователности връща съответната крос-ентропия. По време на обучението, през `test_every` брой стъпки се измерва крос-ентропията спрямо корпуса за верификация. Ако стойността е по-ниска, то модела се запазва на диска. Може да ви се наложи да промените скоростта на спускане

`learning_rate` по време на обучението. След `maxEpochs` брой епохи обучението завършва.

- `python run.py extratrain` – извършва допълнителен цикъл на трениране върху последно записания модел. Тази команда позволява да се продължи обучението след прекъсване на обучението.
- `python run.py perplexity <sourceCorpus> <targetCorpus>` – измерва перплексията на вече записан модел върху тестов корпус с входни изречения дадени във файла `<sourceCorpus>` и целеви изречения дадени във файла `<targetCorpus>`.
- `python run.py translate <sourceCorpus> <resultCorpus>` – превежда тестов корпус с входни изречения дадени във файла `<sourceCorpus>` в целеви изречения. Целевите изречения се записват във файла `<resultCorpus>`. За да работи тази команда в модела `LanguageModel` трябва да бъде имплементиран метод `generate(self, prefix)`.
- `python run.py generate <prefix>` – генерира последователност с начало низа `<prefix>`. За тази команда отново трябва да се използва метода `generate(self, prefix)` на класа `LanguageModel`. Пример:
`python run.py generate ''<S> Аз имам една''`
- `python run.py bleu <targetCorpus> <resultCorpus>` – измерва BLEU точките между корпус от целеви изречения преведени от референтен преводач дадени във файла `<targetCorpus>` и корпус от целеви изречения получени от машинния превод дадени във файла `<resultCorpus>`.

Използване на чужди програми извън Pytorch

1. Вие нямате право да използвате допълнителни библиотеки и пакети към Python и Pytorch, освен използваните в рамките на настоящия курс (дадените в `ti.i.uml`). Работите, които разчитат на допълнителни библиотеки и пакети няма да могат да бъдат оценени.
2. Вие имате право да добавите към вашия пакет съществуващи програми от други разработчици. Трябва обаче **ясно да цитирате** своите източници и да посочите кои части от проекта не са ваша работа. Ако взаимствате код от външен източник или библиотека, трябва да опишете как използвате чуждия код и да предоставете връзка към източника.

3. По време на защитата трябва да сте в състояние да обясните всеки ред и да отговорите на всички въпроси, свързани с вашата реализация, включително и детайли по имплементацията на използваните от вас чужди програми. Вашата курсова работа ще бъде оценена според вашите приноси и доколко разбирате представената реализация.
4. Не се препоръчва използването на големи езикови модели (наприимер ChatGPT, DeepSeek, Gemini, QWEN, LAMMA, ...) за подпомагане и писане на код. Ако приложите голям езиков модел за писане на код, то трябва задължително да опишете използването му във вашия доклад. Също така, трябва да сте в състояние да обясните в пълни детайли и да отговорите на всички въпроси, свързани с генерирания код.
5. Вие можете свободно да обсъждате идеи и подробности за курсовата работа с други студенти. При никакви обстоятелства обаче не е разрешено да разглеждате кода на другите или да включвате техния код във вашия проект.
6. Вие нямаете право да споделяте кода си публично (например в GitHub), преди курсът да е приключи.

Забележки

1. За курсовата работа не се предоставя код за тестване. Препоръчва се вие сами да си направите тестови скриптове, с които да се уверите в коректността на програмите ви.
2. Очаква се най-много време да ви отнеме експериментирането с настройка на параметрите на вашия модел. Един пълен цикъл на обучение отнема няколко часа. Поради това е необходимо да си планирате добре времето, така че да успеете да се справите навреме с работата.
3. За обучението на модела ще ви бъде необходимо значително машинно време. Ако не разполагате с мощен компютър с графична карта, то може да се възползвате от услугата Google Colab <https://colab.research.google.com>, където бесплатно се предлага изчислителна среда с инсталирани Python и Pytorch, която може да се конфигурира да използва графична карта (GPU).

Критерии за оценяване

Курсовият проект ще бъде оценен цялостно. Това означава, че ще бъдат разгледани различни фактори при определяне на оценката: креативността, качеството на превода на вашия модел, сложността и техническата коректност на вашата реализация, вашия конкретен принос, усилията, които сте приложили, и качеството на вашето описание.

За да се оцени достигнатото качество на превод ще бъде използвана програмата за измерване на BLEU, която е приложена в пакета на заданието. Измерването ще бъде извършено върху тестов корпус от текстове от европейския парламент, който не е приложен към материалите. Отличните реализации се очаква да достигнат BLEU резултат около и над 35 точки.

Инструкция за предаване на курсовата работа

Изиска се в Moodle да бъде предаден архив FNXXX.zip (където XXX е вашият факултетен номер), в който са пакетирани всички файлове от изисканото съдържание.

Пожелавам ви успех!

Литература

- [1] D. Bahdanau, K. Cho, and Y. Bengio, “Neural machine translation by jointly learning to align and translate,” in *3rd International Conference on Learning Representations, ICLR 2015, San Diego, CA, USA, May 7-9, 2015, Conference Track Proceedings*, Y. Bengio and Y. LeCun, Eds., 2015. [Online]. Available: <http://arxiv.org/abs/1409.0473>
- [2] D. Britz, A. Goldie, M.-T. Luong, and Q. Le, “Massive exploration of neural machine translation architectures,” in *Proceedings of the 2017 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing*. Copenhagen, Denmark: Association for Computational Linguistics, Sep. 2017, pp. 1442–1451. [Online]. Available: <https://www.aclweb.org/anthology/D17-1151>
- [3] A. Vaswani, N. Shazeer, N. Parmar, J. Uszkoreit, L. Jones, A. N. Gomez, L. Kaiser, and I. Polosukhin, “Attention is all you need,” 2017. [Online]. Available: <https://arxiv.org/abs/1706.03762>

- [4] A. Araabi and C. Monz, “Optimizing transformer for low-resource neural machine translation,” 2020. [Online]. Available: <https://arxiv.org/abs/2011.02266>
- [5] M.-T. Luong and C. D. Manning, “Achieving open vocabulary neural machine translation with hybrid word-character models,” in *Proceedings of the 54th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics (Volume 1: Long Papers)*. Berlin, Germany: Association for Computational Linguistics, Aug. 2016, pp. 1054–1063. [Online]. Available: <https://www.aclweb.org/anthology/P16-1100>
- [6] R. Sennrich, B. Haddow, and A. Birch, “Neural machine translation of rare words with subword units,” 2016. [Online]. Available: <https://arxiv.org/abs/1508.07909>